

ชุมชนนักปฏิบัติ: การจัดการความรู้การผลิตสินค้าหัตถกรรม
สร้างสรรค์ทางวัฒนธรรมของชุมชนเมืองสาตร
อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่*

Community of Practice (CoP): Knowledge
Management for Manufacturing of Creative Cultural
Handicraft Products in Muang Sat Community
Muang District, Chiang Mai

¹ญาตาวิมินทร์ พิษทองกลาง และประทีป พิษทองกลาง

¹Yathaweemintr Peuchthonglang and Prateep Peuchthonglang

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา

Rajamangala University of Technology Lanna, Thailand.

¹Corresponding Author. Email: Khun_Jedrin@hotmail.com

บทคัดย่อ

ชุมชนนักปฏิบัติเป็นวิธีการจัดการความรู้ที่ได้รับการยอมรับและแพร่หลายในปัจจุบัน การนำการจัดการความรู้มาใช้ในการศึกษาทุนทางปัญญา และถอดบทเรียนแนวปฏิบัติที่ดีในการเป็นชุมชนนักปฏิบัติจึงเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่งต่อการพัฒนาชุมชนในประเทศไทย บทความนี้เสนอผลการจัดการความรู้ และถอดบทเรียนชุมชนนักปฏิบัติผู้ผลิตสินค้าหัตถกรรมสร้างสรรค์ทางวัฒนธรรมที่มีแนวปฏิบัติที่ดีในจังหวัดเชียงใหม่ คือ ชุมชนเมืองสาตร อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ผ่านการสัมภาษณ์ สันทนากร่วมกับปราชญ์ชาวบ้านผู้นำทางศาสนา ผู้นำชุมชน ผู้ผลิต ผู้ค้า และผู้สืบทอด จำนวน 35 คน คัดเลือกโดยวิธีเจาะจง

ผลการวิจัยพบว่า (1) ทุนทางปัญญาที่โดดเด่นของชุมชน คือ ภูมิปัญญาการผลิตหัตถกรรมสร้างสรรค์ทางวัฒนธรรมของล้านนา เช่น โคม ตุ้ง ข้าวถัก เป็นต้น จนกลายเป็นชุมชนที่มีชื่อเสียงเรื่องสินค้าทางวัฒนธรรมจนถึงปัจจุบัน (2) การจัดการความรู้ ผ่านการบอกเล่า สาธิต ปฏิบัติจริง ถ่ายทอดโดยใช้สื่อสมัยใหม่บันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ศูนย์เรียนรู้ชุมชน หลักสูตรท้องถิ่น และศูนย์ศิลปวัฒนธรรม เริ่มจากถ่ายทอด

ให้คนในครอบครัว แล้วขยายไปสู่ชาวบ้านในชุมชน นักเรียน นักศึกษา และผู้สนใจทั่วไป รวมถึงชาวต่างชาติ (3) ปัจจัยแห่งความสำเร็จของชุมชนนักปฏิบัติ คือ การรักษาพลวัติและรูปแบบดั้งเดิมไว้ ในขณะเดียวกัน ก็สร้างสรรค์พลวัติและรูปแบบใหม่ที่หลากหลาย เพื่อสร้างคุณค่าและมูลค่าให้เหมาะสมกับการนำไปใช้ใน เทศกาล สถานที่ และพิธีกรรมตามยุคสมัย

คำสำคัญ: ชุมชนนักปฏิบัติ; หัตถกรรมสร้างสรรค์; วัฒนธรรม

Abstract

The “community of practitioners” is a knowledge management method that is widely accepted and popular today. Implementing a knowledge management is used for the study of intellectual capital and lessons learned for good practice to as a community of practice, it will be beneficial for community development in Thailand. This paper presents the results of knowledge management and the lesson learned of the community of practice, who produces a creative cultural handicraft products that follows best practices in Chiang Mai of Thailand i.e. Muang Sat Community at Muang district in Chiang Mai. Data gathering administered with key informants of 35 person as philosophers, religious leader, community leader, producers, sellers and successors by interview and focus group. The sample was selected by purposive sampling.

Results of the study revealed that (1) The outstanding intellectual capital of the community is the wisdom of Lanna culture, such as Kom (lanterns), Tung (flags), rice knitting etc. It has become a famous community of cultural goods to date. (2) Knowledge management by rituals through conservation and inherit process by saying, demonstration, real execution, using modern media, taking notes, and also organized the community learning center including made local curriculum, and Art and Culture center of Muang Sat. It starts with the family and extends to the community, students, and the general public, as well as foreigners. (3) The success factor of the community of practice is to preserve original patterns and models while also creating new patterns and models for added to the value in order to using for festivals, places, and in generation rituals.

Keywords: Community of practitioners; Creative Handicraft Products; Cultural

บทนำ

กลุ่มของคนในชุมชนที่เข้ามาทำงานร่วมกันเพื่อพัฒนาชุมชนให้บรรลุเป้าหมายบางอย่าง โดยผ่านการสร้าง แลกเปลี่ยน เก็บเกี่ยวและนำความรู้ไปใช้ เรียกว่า ชุมชนแห่งการเรียนรู้ (Plessis, 2008) สอดคล้องกับกับคำอธิบายของ Wenger และ Snyder (2000) ที่กล่าวว่า การรวมกลุ่มของคนในชุมชนอย่างไม่เป็นทางการเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์และความสนใจร่วมกันในชุมชน แลกเปลี่ยนประสบการณ์และความรู้กันอย่างอิสระเพื่อสร้างสรรค์ แก้ปัญหา และหาแนวปฏิบัติใหม่ๆ คุณลักษณะที่สำคัญของชุมชนแห่งการเรียนรู้มี 3 มิติ คือ 1) การทำให้เกิดการรวมตัวกัน หมายถึง การสร้างโอกาสให้คนได้เข้ามาเกี่ยวข้องกันผ่านกิจกรรมที่ให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ผ่านงานที่ทำหาย ผ่านการมอบหมายความรับผิดชอบ และส่งเสริมให้ผู้เข้าร่วมได้สำรวจและค้นหาแนวปฏิบัติใหม่เพื่อให้ชุมชนมีการพัฒนาไปอย่างต่อเนื่อง 2) การทำให้เห็นภาพของชุมชน หมายถึง การจินตนาการและขยายภาพงานของตนเองให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ผ่านการให้ข้อมูลแนะนำ การสะท้อนการสำรวจ และลงมือปฏิบัติ 3) การทำให้เกิดแนวปฏิบัติที่สอดคล้องต่อกัน หมายถึง การสร้างวิสัยทัศน์ร่วม นโยบาย แผนงาน ตารางเวลาการทำงาน การสื่อสาร การอำนวยความสะดวก ตลอดจนการดำเนินงานของสมาชิกที่เข้าใจความสัมพันธ์ของชุมชนกับระบบใหญ่

ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นความรู้ที่มีอยู่ทั่วไปในสังคม เป็นองค์ความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์และการทำงานประกอบอาชีพ เป็นความรู้ความชำนาญที่อยู่ในตัวบุคคล (Tacit knowledge) ซึ่งมีความซับซ้อนซ่อนเร้นยากที่จะถ่ายทอดออกมาเป็นข้อความ ตัวอักษร หรือในรูปแบบความรู้ที่ชัดเจน (Explicit knowledge) ภูมิปัญญาบางเรื่องถือเป็นเคล็ดลับที่ไม่เปิดเผย ถ่ายทอดกันแต่เฉพาะหมู่เครือญาติหรือคนสนิทชิดชอบด้วยการบอกกล่าวเล่าต่อๆ กันมา ทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่ได้รับการพัฒนาก้าวหน้าหรืออาจสูญหายไปพร้อมกับความจากไปของบุคคลผู้มีความรู้เหล่านั้น เป็นผลให้แต่ละคนหรือแต่ละชุมชนต้องสร้างความรู้ใหม่ขึ้นใช้เองโดยไม่จำเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้ที่บูรณาการขึ้นมาจากหลายสาขาวิชาดังที่ประเวศ วะสี (Wasi, 2008) กล่าวว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกิดจากการสะสมการเรียนรู้มาเป็นระยะเวลายาวนานมีลักษณะเชื่อมโยงกันไปหมดในทุกสาขาวิชา ไม่แยกเป็นวิชาแบบเรียนที่เราเรียนมา แต่เป็นความเชื่อมโยงกันทุกรายวิชาทั้งที่เป็นเศรษฐกิจ ความเป็นอยู่ การศึกษาและวัฒนธรรม จะผสมกลมกลืนเข้าด้วยกันทั้งหมด” การที่สังคมไทยโดยเฉพาะสังคมชนบทยังคงดำรงอยู่ได้ สะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพแห่งภูมิปัญญาตั้งแต่อดีตและช่วยประคับประคองให้อยู่คงอยู่จนถึงทุกวันนี้ จึงถือได้ว่า ภูมิปัญญาเป็นสิ่งที่ดีงามและมีคุณค่ายิ่ง ซึ่งในการพัฒนาสังคมใดๆ ก็ตาม หากหลงลืมหรือทอดทิ้งภูมิปัญญาดั้งเดิมนั้นเสีย จะทำให้ไม่สามารถที่จะประสานเกื้อกูลระหว่างองค์ประกอบต่างๆ ของชุมชนได้และจะส่งผลกระทบต่อสังคม และชีวิตความเป็นอยู่ของคนในสังคมนั้นๆ เนื่องจากการพัฒนาไม่สอดคล้องกับอัตภาพและอดีตของตน (Rujipardpronpong, 2007) ภูมิปัญญาจึงเป็นปัจจัยที่สำคัญอย่างหนึ่งในการพัฒนาชุมชนชนบทไทย การพัฒนาโดยอาศัยภูมิปัญญาเคารพภูมิปัญญา ปราชญ์ท้องถิ่น รวมถึงเรื่องราวในอดีต จะต้องทำให้สิ่งต่างๆ เหล่านี้ปรากฏเด่นชัดขึ้นมา ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งของการพัฒนาชุมชน เพราะการพัฒนา คือ การทำให้คนมีความสามารถและเกิดความเชื่อมั่นในตนเอง การพัฒนาไม่ใช่การเข้าไปล้ม การจู่ การล่อหลอก ถ้าหากคิดว่าการพัฒนา

เหมือนกับการสอนเด็กให้ก้าวเดินออกไป ต้องช่วยให้การก้าวเดินของเด็กนั้น เดินได้ด้วยตัวของเขาเองอย่างมั่นใจ (Nikamanon, 1992) การอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาในด้านต่างๆ ของชุมชนไทยให้คงอยู่และแพร่หลาย จะทำให้วัฒนธรรมและภูมิปัญญาเกิดคุณค่า และมูลค่าเพิ่มมากขึ้น สามารถสร้างความตระหนักสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชนนั้นๆ ได้ การทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้านได้รับความสนใจและเห็นความสำคัญของคนในสังคมยุคใหม่ ต้องอาศัยความร่วมมือและพลังจากทุกภาคส่วนสร้างจิตสำนึกเพื่อให้เกิดแนวความคิดร่วมกันว่า สังคมไทยมีมรดกทางภูมิปัญญาวัฒนธรรมที่มีคุณค่าที่ควรรักษาไว้ ดังคำกล่าวของเอกวิทย์ ณ ถลาง (Na thalang, 2003) ความว่า “การพัฒนาคนเพื่อให้ก้าวไปในอนาคตอย่างเหมาะสมไม่เพียงแต่เราคนไทยจะต้องรอบรู้วิทยาการใหม่ๆ เท่านั้น เราจำเป็นต้องรู้จักวัฒนธรรมของเราเอง เข้าใจภูมิปัญญาที่ได้สั่งสมและสืบทอดมาอย่างช้านาน แม้บัดนี้ก็ยังปรับเปลี่ยน ปรับใช้ และองกามอยู่ยังมิรู้จบเพื่ออะไรก็เพื่อให้เราสามารถเรียนรู้และปรับตัวบนแนวทางที่ผสมผสาน “ของดี” ที่เรามีอยู่เป็นทุนกับ “ของใหม่” ที่เราใช้สติปัญญาเลือกแล้วว่าเหมาะสมกับเรา”

ภูมิปัญญาการผลิตโคมล้านนาเป็นงานศิลปหัตถกรรมสร้างสรรค์แขนงหนึ่งที่คู่กับดินแดนล้านนามาช้านาน เป็นสิ่งของเครื่องใช้ที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวล้านนาในอดีต (Peuchthonglang, 2017) จึงอาจกล่าวได้ว่าโคมเป็นผลิตผลทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตในส่วนของพิธีการและประเพณีทางล้านนา โคมแสดงถึงสัญลักษณ์ของประเพณียี่เป็ง (ลอยกระทง) ของชาวล้านนา (Thipayarat, 1992) โคมที่มีชื่อเสียงและมีความประณีตของล้านนา คือ โคมเชียงใหม่ ในอดีตมีสถานที่ที่มีการทำโคมอยู่มาก แต่ละพื้นที่ล้วนมีเอกลักษณ์หรือรูปแบบแตกต่างกัน ในปัจจุบันการทำโคมเริ่มสูญหาย หดความสำคัญลงเนื่องจากการผลิตที่ต้องใช้ทักษะความชำนาญของผู้ประดิษฐ์เป็นอย่างมาก แต่ยังพอมีสถานที่หรือกลุ่มชาวล้านนาที่มีชื่อเสียงในการทำโคมหลงเหลืออยู่ เช่น ชุมชนเมืองสาคร ตำบลหนองหอย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น โดยการผลิตโคมล้านนามีหลายลักษณะหลายแบบ เช่น โคมแขวน โคมค้ำ โคมหูกะต่าย โคมราว โคมผัด หรือโคมเวียน เป็นต้น ปัจจุบันโคมล้านนาเป็นที่นิยมและใช้กันอย่างแพร่หลาย โดยเฉพาะในช่วงเดือนยี่เป็งเพื่อใช้ถวายเป็นพุทธบูชา และสามารถสร้างรายได้ให้แก่ชุมชนและผู้ผลิตเป็นอย่างมากและสามารถพัฒนาสินค้าทางวัฒนธรรมนี้ไปสู่เศรษฐกิจชุมชนเชิงสร้างสรรค์ได้ แต่ในปัจจุบันภูมิปัญญาการผลิตโคมล้านนาเริ่มขาดผู้สืบทอด และลดความสำคัญลงเรื่อยๆ เนื่องจากเยาวชนรุ่นใหม่ไม่ได้ให้ความสนใจมากนัก แต่ชุมชนเมืองสาคร ตำบลหนองหอย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ยังเป็นชุมชนที่มีการผลิตและมีกิจกรรมในการส่งเสริมการอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาการผลิตโคมล้านนาให้แก่เยาวชนและผู้สนใจทั่วไป ถือเป็นชุมชนต้นแบบที่อาศัยพลังของคนในชุมชนช่วยกันอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาล้านนาอย่างเข้มแข็งสามารถเป็นแบบอย่างในการอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาของชุมชนอื่นๆ ต่อไป

บทความวิจัยนี้ ผู้วิจัยต้องการนำเสนอชุมชนปฏิบัติในการจัดการความรู้การผลิตสินค้าหัตถกรรมสร้างสรรค์ทางวัฒนธรรมของชุมชนเมืองสาคร ตำบลหนองหอย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ผลการวิจัยครั้งนี้ จะได้องค์ความรู้และแนวทางที่เป็นประโยชน์แก่ชุมชนอื่นๆ ในการอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาในชุมชนของตนเอง ตลอดจนการเพิ่มมูลค่าเชิงพาณิชย์ให้แก่ชุมชนเพื่อการพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืนต่อไป

ระเบียบวิธีการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research)

พื้นที่วิจัย คือ ชุมชนเมืองสาทร ตำบลหนองหอย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ผู้ให้ข้อมูลหลัก คือ ตัวแทนของประชาชนที่อยู่อาศัยในชุมชนเมือง โดยใช้วิธีคัดเลือกแบบเจาะจง จำนวน 35 คน ดังนี้ 1) ประชาชนชาวบ้าน 5 คน 2) ผู้นำชุมชน ผู้นำทางศาสนา 5 คน 3) ผู้ผลิตโคมล้านนา 10 คน 4) ผู้ค้าโคมล้านนา 5 คน 5) ผู้สืบทอดการผลิตโคมล้านนา 10 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย มี 2 ชนิด ได้แก่ 1) แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In depth interview) ประเด็นที่สัมภาษณ์ประกอบด้วย ก) การอนุรักษ์การผลิตโคมล้านนา ข) การสืบทอดการผลิตโคมล้านนา ค) แนวทางการอนุรักษ์และสืบทอดการผลิตโคมล้านนา 2) การสนทนากลุ่ม (Focus group discussion) ประเด็นการสนทนา ประกอบด้วย ก) การอนุรักษ์การผลิตโคมล้านนา ข) การสืบทอดการผลิตโคมล้านนา ค) แนวทางการอนุรักษ์และสืบทอดการผลิตโคมล้านนา ใช้สำหรับระดมสมองเพื่อแสดงความคิดเห็นต่อการอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาการผลิตโคมล้านนาของชุมชนเมืองสาทร

การเก็บรวบรวมข้อมูล เริ่มตั้งแต่การศึกษาการผลิตโคมล้านนาแบบดั้งเดิมและประยุกต์สมัยใหม่ การอนุรักษ์ และสืบทอดภูมิปัญญาการผลิตโคมล้านนา ผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่มกับประชาชนชาวบ้าน ผู้นำชุมชน ผู้นำศาสนา ผู้นำกลุ่มผู้ผลิตโคมล้านนา ผู้ประกอบการ ประชาชน และผู้สืบทอดการผลิตโคมล้านนา เพื่อนำเสนอแนวทางการอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาการผลิตโคมล้านนาของชุมชนเมืองสาทรที่ได้จากการสัมภาษณ์และสนทนากลุ่ม วิเคราะห์เนื้อหาแล้วเขียนบรรยายเชิงพรรณนา

ผลการวิจัย

ผลการศึกษาชุมชนปฏิบัติในการจัดการความรู้การผลิตหัตถกรรมสร้างสรรค์ทางวัฒนธรรมของชุมชนเมืองสาทรหลวง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ปรากฏผลดังนี้

1. ทูตทางปัญญาของชุมชนเมืองสาทร อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ชุมชนเมืองสาทรหลวงเป็นแหล่งหัตถกรรมกระดาษที่สำคัญในท้องถิ่นของจังหวัดเชียงใหม่ นอกจากเป็นแหล่งผลิตที่สำคัญแล้วยังเป็นแหล่งค้าส่งงานหัตถกรรมกระดาษอีกด้วย ซึ่งมีผลิตภัณฑ์ของชุมชนที่สำคัญ ได้แก่ โคม และตุ๊กตาด่างๆ ที่ใช้ในงานประเพณีที่สำคัญ นอกจากนั้นแล้ว ชุมชนเมืองสาทรหลวงยังเป็นแหล่งที่อยู่ของสงฆ์ปัญญาท้องถิ่นที่สำคัญ ได้แก่ คุณแม่บัวไหล คณะปัญญา รวมถึงแหล่งเรียนรู้งานหัตถกรรมในวัดเมืองสาทรหลวง ชุมชนวัดเมืองสาทรเป็นที่เลื่องลือและมีชื่อเสียงในด้านการทำโคมเป็นอย่างมาก ซึ่งโคมถือว่าเป็นสิ่งที่อยู่คู่กับประเพณีทางภาคเหนือมาช้านาน โดยเฉพาะประเพณียี่เป็ง หรือวันลอยกระทง ชุมชนเมืองสาทรเป็นแหล่งผลิตโคมที่ใหญ่ที่สุดในภาคเหนือ โคมสวยๆ ที่เห็นแขวนอยู่ตามสถานที่ต่างๆ ส่วนใหญ่

ล้วนมาจากชุมชนเมืองสารพแทบทั้งสิ้น (Yonij, 2010) แม่ครูบัวไหล คณะปัญญา เป็นผู้ริเริ่มหัตถกรรมการทำ โคมล้านนา โดยประดิษฐ์ขึ้นจากวัสดุพื้นบ้าน ไม่ว่าจะเป็นไม้ไผ่ กระดาษสา หรือผ้าดิบ เป็นต้น ผลการวิจัยเพื่อศึกษาพลังของชุมชนในการอนุรักษ์โคมล้านนาจากการสัมภาษณ์เชิงลึก และสนทนากลุ่ม ปรากฏข้อมูลสำคัญ ดังนี้

1) รักษารูปแบบของโคมดั้งเดิมไว้และพัฒนาารูปแบบใหม่ให้ทันสมัย

ชุมชนเมืองสาตรมีร้านขายโคมล้านนาหลายร้าน เมื่อมองในเชิงพาณิชย์ก็ต้องมีการแข่งขันกัน จนเกิดการผลิตโคมที่มีลวดลาย รูปแบบแปลกหูแปลกตามากขึ้น ถึงแม้จะเป็นการแข่งขันกันทำ แข่งขันกันขายเพราะเป็นธุรกิจ แต่ก็ถือว่าเป็นการอนุรักษ์การทำโคมล้านนาร่วมกัน แต่พลังที่สำคัญของการอนุรักษ์โคมล้านนาของคนทำโคมในชุมชนเมืองสาตร ที่ทำเหมือนกัน คือ รักษาารูปแบบ และลวดลายโคมแบบดั้งเดิมไว้ ถึงจะคิดพัฒนารูปแบบโคมใหม่ๆ แต่ก็ไม่ได้ทิ้งรูปแบบเดิม รูปแบบที่ถือว่าเป็นครูไว้” ในเรื่องนี้แม่บัวไหล คณะปัญญา ผู้บุกเบิก คิดค้นและอนุรักษ์การทำโคมล้านนาของชุมชนเมืองสาตร เป็นผู้ให้ความรู้ ถ่ายทอดความรู้แก่คนในชุมชน นิสิต นักศึกษา และผู้ที่มีความสนใจทั่วไป ไม่หวงวิชาความรู้ และมักจะถ่ายทอดให้กับผู้ที่มีความสนใจอยู่เสมอ นอกจากนั้น แม่ครูบัวไหล คณะปัญญายังได้รับเชิญให้เป็นวิทยากร ให้ความรู้ในหน่วยงานต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน รวมไปถึงชุมชน หมู่บ้านต่างๆ และแม่ครูยังได้นำโคมไปแสดงในสถานที่ต่างๆ ทั้งในเชียงใหม่ กรุงเทพฯ รวมไปถึงต่างประเทศ เช่น มาเลเซีย สิงคโปร์ ฝรั่งเศส เป็นต้น ผลงานของแม่ครูนั้นเป็นที่ยอมรับของทุกคน ไม่ว่าจะเป็นคนในชุมชน นักเรียน นักศึกษา และอาจารย์มหาวิทยาลัย มีการเผยแพร่ตามเว็บไซต์มากมาย แม่บัวไหล เป็นชาวชุมชนบ้านเมืองสาตร เป็นชุมชนในเมืองเขตกาวิละ อำเภอเมืองเชียงใหม่ มีบรรพบุรุษเป็นคนไทยที่อพยพมาจากเมืองสตนแคว้นเชียงตุงในยุคเก็บผักใส่ซ้า เก็บผ้าใส่เมือง เป็นชุมชนที่อยู่ติดกันแบบเครือญาติ มีตระกูลใหญ่อยู่ 7 ตระกูล ภายหลังจึงแตกลูกแตกหลาน กลายเป็นชุมชนใหญ่ประกอบด้วยสองชุมชน คือ บ้านสาตรเมืองหลวง และบ้านสาตรเมืองน้อย บ้านเมืองสาตร ชื่อเสียงในเรื่องของการทำโคมรูปแบบต่างๆ และการทำตุ่งเป็นแหล่งโคมและตุ่ง แหล่งใหญ่ของประเทศ จุดเริ่มต้นที่ทำให้คนรู้จักชุมชนเมืองสาตร มาจากเมื่อครั้งจังหวัดเชียงใหม่เป็นเจ้าภาพจัดการแข่งขันซีเกมส์ในปี 2538 แม่บัวไหลได้รับการติดต่อให้ทำโคมตุ่งเพื่อตกแต่งสถานที่เป็นจำนวนมาก ทำให้แม่บัวไหลเป็นที่รู้จักและมีชื่อเสียง เพราะผู้คนต่างเห็นฝีมือในการทำโคม นอกจากทำเองแล้วยังกระจายงานให้เพื่อนบ้านในชุมชนช่วยกันทำรวมทั้งลูกหลานในครอบครัว เมื่อผู้วิจัยสอบถามถึงการอนุรักษ์โคมล้านนาว่าควรทำอย่างไร แม่บัวไหล คณะปัญญา กล่าวว่า “ถึงแม้ว่าแม่จะอายุ 82 ปีแล้วก็ตาม แต่ตลอดเวลาแม่จะคิดประดิษฐ์ลวดลายเพื่อตกแต่งโคมอยู่เสมอ เพื่อให้ได้ลายใหม่ๆ เกิดขึ้น มีความทันสมัย ทำให้ลูกค้ามีทางเลือกในการซื้อโคมมากขึ้น แต่ต้องรักษาารูปแบบโคมดั้งเดิมไว้ซึ่งทุกคนในชุมชนก็ปฏิบัติเช่นเดียวกัน” (Kanapunya, 2017)

สรุปได้ว่า ชุมชนเมืองสาตรมีการอนุรักษ์การผลิตโคมล้านนาโดยยังยึดรูปแบบของโคมแบบดั้งเดิม และพัฒนารูปแบบโคมใหม่ๆ เพื่อให้เข้ากับยุคสมัย โดยมีการถ่ายทอดความรู้ให้กับคนในชุมชน นักเรียน นักศึกษา ตลอดจนชาวต่างชาติ

2) การอนุรักษ์โดยการถ่ายทอดการทำโคมให้ลูกหลานและคนทั่วไป

แม่บัวไหล กล่าวไว้ว่า “ทุกวันนี้ไม่อยากให้โคมสูญหาย อยากให้มีคนสืบทอดต่อไป พุดถึงคนที่สืบทอด เมืองสาทรก็ยังมีอีกมาก แต่ว่ารุ่นลูกหลานนี้ก็ยังไม่รู้ขนาดข้างหน้า ถ้าบุญแม่ไม่มีแล้ว แม่ก็คิดว่าโคมก็คงจะยังอยู่” ที่บ้านแม่บัวไหล เป็นที่อยู่อาศัยและที่ทำงาน มีคณะศึกษาดูงาน รวมถึงนักเรียนนักศึกษาจากที่ต่างๆ แวะเวียนเข้าไปขอความรู้อย่างไม่ขาดสาย ซึ่งแม่บัวไหลก็ไม่เคยขัดข้องและพร้อมจะให้ข้อมูลต่างๆ สืบทอดกันต่อไป แม่ครูบัวไหลได้เรียบเรียงหนังสือเกี่ยวกับลายโคมแขวนล้านนา และเว็บไซต์ที่มีผู้ช่วยจัดทำขึ้นเพื่อเป็นการอนุรักษ์ความรู้เดิมไว้ และเผยแพร่แก่ผู้ที่สนใจทั่วไป เนื้อหาได้อธิบายถึงวิถีชีวิตการทำโคมตั้งแต่อดีต ความสำคัญของโคมล้านนาและประวัติของตัวเอง รวมไปถึงความสำคัญในการอนุรักษ์การทำโคมผ่านหนังสือลายโคมแขวนล้านนา (Kanapunya, 2017)

ส่วนคุณยายสิริวรรณ บุญอ่อน อายุ 86 ปี เริ่มทำโคมตั้งแต่อายุ 22 ปี ได้เรียนรู้การทำโคมมาจากบ้านดอนจั่นและจากแม่บัวไหล โดยการมาเป็นลูกจ้างในการทำโคมหลังฤดูการเกษตร คุณยายสิริวรรณจะถ่ายทอดการทำโคมโดยให้ลูกทำตามไปพร้อมกัน จากนั้นก็ให้ลูกลงมือทำอีกครั้งด้วยตัวเอง โดยคุณยายจะคอยให้คำแนะนำเมื่อลูกทำผิดขั้นตอน ปัจจุบัน มีลูก 2 คนที่ทำการสืบทอดการผลิตโคมและเปิดร้านขายโคม (Boonaon, 2017, Interview) ส่วนคุณเทิด สุวรรณทะมาลี อายุ 73 แม่ครูจินดา ชมภูรัตน์ อายุ 86 ปี คุณยายสมหวัง สุนันทศิลป์ อายุ 77 ปี ได้พูดถึงการอนุรักษ์โคมล้านนาไว้ว่า “เรียนรู้การทำโคมมาจากภรรยา โดยภรรยาได้ไปซื้อโคมมา 2 ชิ้น แล้วนำมาแกะเพื่อดูและศึกษาโครงของโคม จากนั้นจึงค่อยๆ หัดทำโคมจากการดูโครงโคมที่ซื้อมานั่นเอง” เมื่อถามถึงพลังของชุมชนในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการผลิตโคมล้านนาในชุมชน ลุงเทิด กล่าวว่า “อยากให้ชุมชนร่วมกันจัดตั้งศูนย์เรียนรู้การทำโคมที่เป็นของชุมชนจริงๆ เพราะไม่ใช่แค่เพียงคนในชุมชน จะได้นำความรู้และเทคนิคการทำโคมในรูปแบบดั้งเดิมและสมัยใหม่มาถ่ายทอดให้คนในชุมชนด้วยกันแล้ว นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างชาติก็จะได้มาเรียนรู้ด้วย” (Suwanthamalee, Chomphurat & Sunanthasil, 2017)

คุณชูลี แรมวงศ์ แต่เดิมทำงานประจำ ภายหลังลาออกมารับช่วงกิจการขายโคมต่อจากพ่อ คุณชูลีมีลูกชาย 2 คน อายุ 24 และ 27 ปี ซึ่งทั้งสองคนไม่มีความสนใจการผลิตและสืบทอดกิจการเกี่ยวกับโคม คุณชูลี ยังกล่าวอีกว่า “ปัจจุบันเยาวชนรุ่นใหม่ไม่ค่อยสนใจการทำโคมเท่าไร ถึงแม้จะมีนักเรียน นักศึกษาจากสถาบันต่างๆ เข้ามาศึกษาวิธีการผลิตโคม แต่พวกเขามาเพราะต้องมา ต้องทำโครงงาน รายงานส่งครู อาจารย์เท่านั้น ไม่ได้สนใจที่จะเรียนรู้เพื่อทำอย่างจริงจัง เพราะรายได้น้อย และยิ่งปัจจุบันราคาวสดในการทำโคมสูงขึ้น ทางร้านก็ไม่กล้าที่จะขึ้นราคา เพราะกลัวจะเสียลูกค้า” นอกจากนั้น คุณชูลี ยังรับสอนผู้ที่สนใจโดยไม่คิดเงิน สำหรับการอนุรักษ์เพื่อความยั่งยืนของภูมิปัญญาการผลิตโคมล้านนา คุณชูลี กล่าวว่า “เราต้องปลูกฝังและถ่ายทอดให้ลูกให้หลานเรา ถึงแม้ตอนนี้พวกเขาจะไม่สนใจ แต่ก็อยากให้พวกเขามผลิตโคมได้ อย่างน้อยในอนาคตถ้าพวกเขาเบื่องานประจำ อยากมีธุรกิจเป็นของตัวเอง พวกเขาก็ยังมีความรู้ตรงนี้ที่จะนำมาใช้ประโยชน์ได้” (Ramwong, 2017)

ส่วนคุณเรื่องระวี มหาวรรณ เล่าว่า “เมื่อก่อนทำโคมส่งให้ร้านของคนอื่นๆ ต่อมาจะมาเช่าที่เปิดหน้าร้านเป็นของตัวเองเพื่อจะได้มีลูกค้าชาวจีนที่มาท่องเที่ยวในชุมชน” โดยคุณเรื่องระวีได้เรียนรู้การทำโคมมาจากพ่อแม่ เมื่อทางผู้วิจัยได้สอบถามว่า คุณเรื่องระวีคิดว่าจะทำให้ภูมิปัญญาการผลิตโคมล้านนาในชุมชนมีความยั่งยืนได้อย่างไร คุณเรื่องระวีได้ตอบว่า “เราก็ต้องสอนลูกหลานเราต่อไป อยากให้พวกเขาทำเป็นต่อไปในอนาคตพวกเขาจะยึดเป็นอาชีพหลักหรือไม่ก็แล้วแต่พวกเขา เราจะไปบังคับไม่ได้ แต่อยากให้เขารู้ทำเป็น รู้จักลวดลายของโคมแบบต่างๆ ที่พ่อแม่ และบรรพบุรุษได้คิด ได้ทำไว้” (Mahawan, 2017)

สำหรับคุณธนา ฉางข้าวพรม อายุ 45 ปี กล่าวว่า “เป็นคนที่ทำโคมมาส่งที่ร้านแม่อยู่ของคุณเรื่องระวี เรียนจบเพาะช่าง ชอบและรักการทำโคม ถึงแม้รายได้จะไม่มากนัก แต่ก็อยู่ได้ไม่ลำบาก โดยเรียนรู้การทำโคมจากคุณเรื่องระวีและผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน” เมื่อผู้วิจัยถามว่าชุมชนมีการอนุรักษ์การผลิตโคมล้านนาอย่างไร คุณธนา ตอบว่า “การอนุรักษ์ที่ทุกคนและทุกร้านในชุมชนทำร่วมกัน และเห็นตรงกัน คือ การรักษาของเดิมไว้ ของเดิมหมายถึงรูปแบบ ลวดลายที่บรรพบุรุษเคยสอนและทำไว้ ส่วนใครจะทำโคมรูปแบบใหม่ก็ไม่เป็นไร เพราะการทำโคมปัจจุบันมันเป็นธุรกิจ ต้องสร้างเอกลักษณ์ของสินค้า ของร้าน เราห้ามกันไม่ได้ แต่ก็ถือว่าทุกคนทำให้คนรู้จักชุมชนของเรา ชุมชนที่ผลิตโคมที่ใหญ่และเก่าแก่ที่สุด” (Changkaoprom, 2017)

3) การจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ชุมชน

ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนจัดตั้งขึ้นจากดำริของพระครูรัตนชัยธรรม เจ้าอาวาสวัดเมืองสาตรหลวงที่มีความประสงค์จะให้เป็นศูนย์รวมของการเรียนรู้ สาธิต ฝึกปฏิบัติ และเป็นแหล่งขายโคมล้านนาของชุมชนเมืองสาตร ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนแห่งนี้ มีผู้ดูแลและคอยให้ความรู้ สาธิตและฝึกปฏิบัติการทำโคมล้านนาแก่ผู้สนใจทั่วไป จำนวน 3 ท่าน คือ แม่ครูแสงหล้า ศรีสุวรรณ ประธานชุมชนบ้านเมืองสาตรหลวง พ่อครูอุดม บุญมี และแม่ครูสุดา ท้าวแดนคำ นอกจากนั้น ยังเป็นแหล่งผลิตโคมล้านนาเพื่อส่งขายตามความต้องการของลูกค้าต่างๆ อีกด้วย ศูนย์ฯ แห่งนี้ได้กู้เงินจากกองทุนหมู่บ้านมาเป็นทุนหมุนเวียนในการผลิตโคมล้านนา โดยไม่ได้รับการช่วยเหลือจากหน่วยงานภาครัฐเลย เนื่องจากอยู่ในพื้นที่ตำบลหนองหอย แต่อยู่ภายในเขตการปกครองของเทศบาลนครเชียงใหม่ซึ่งมีพื้นที่รับผิดชอบมาก ทำให้การดูแลไม่ทั่วถึง ส่วนเทศบาลตำบลหนองหอยก็อยู่ในพื้นที่ แต่ไม่สามารถอนุมัติงบประมาณช่วยเหลือใดๆ ได้เพราะถือว่าอยู่นอกอำนาจการปกครอง ศูนย์แหล่งนี้ยังไม่ได้ได้รับความร่วมมือจากคนในชุมชนมากนัก เห็นได้จากมีผู้ดำเนินการเพียง 3 ท่าน เนื่องจากในชุมชนเมืองสาตรมีร้านขายและผลิตโคมมากมายหลายร้าน จึงเปิดขาย และสาธิตการผลิตโคมให้กับผู้สนใจทั่วไปอยู่แล้ว นอกจากนั้น นักเรียน นักศึกษาและผู้สนใจการผลิตโคมล้านนาส่วนมากก็มักไปเรียนรู้การผลิตโคมล้านนาจากแม่ครูบัวไหล คณะปัญญามากกว่าที่จะมาดูการผลิตที่ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน (Wat muang Sat, 2008)

4) การอนุรักษ์โดยการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น

โรงเรียนวัดเมืองสาตรได้ส่งครูและนักเรียนมาเรียนรู้การทำโคมล้านนาจากปราชญ์ชาวบ้าน เช่น แม่ครูบัวไหล คณะปัญญา แม่ครูแสงหล้า ศรีสุวรรณ พ่อครูอุดม บุญมี และแม่ครูมุกดา ท้าวแดนคำ แล้วนำความรู้ไปจัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่นเรื่องการทำโคมล้านนา การทำผางประทีป การตัดตุ๊ก เป็นต้น

เพื่อให้เด็กนักเรียนได้เรียนรู้การทำโคมล้านนา โดยจะมีกิจกรรมบูรณาการเรียนรู้อ่อนเทศกาลลอยกระทง จะมีการจัดฐานการเรียนรู้การผลิตโคมล้านนา การทำผางประทีป การตัดตุง เป็นต้น ทำให้เด็กเกิดการเรียนรู้ สนุกสนาน เด็กนักเรียนที่อยู่ในชุมชนก็มีพื้นฐานการเรียนรู้มาจากพ่อแม่อยู่แล้ว ส่วนเด็กต่างหมู่บ้านที่พ่อแม่ ไม่ได้ทำอาชีพผลิตโคมล้านนาก็จะมีความรู้เรื่องการทำโคมตลอดจนประวัติความเป็นมาของโคมล้านนาด้วย แต่เนื่องจากครูในโรงเรียนวัดเมืองสาทรมีการย้ายบ่อยครั้ง ครูที่มีความรู้เรื่องการทำโคมก็จะย้ายไปอยู่ที่อื่น บางครั้งครูที่มาก็ใหม่ก็ต้องฝึกการทำโคมใหม่ทำให้การจัดการเรียนรู้ไม่ต่อเนื่อง

5) การอนุรักษ์โดยการจัดตั้งศูนย์ศิลปวัฒนธรรม

พระครูรัตนชัยธรรม เจ้าอาวาสวัดเมืองสาทรหลวงมีดำริที่จะสร้างศูนย์ศิลปวัฒนธรรมวัดเมืองสาทร เพื่อให้เป็นเหมือนพิพิธภัณฑ์มีชีวิตเป็นที่รวบรวมประวัติ ความเป็นมาของชุมชนเมืองสาทรและภูมิปัญญาของ คนชุมชนเมืองสาทรหลากหลายด้าน รวมถึงภูมิปัญญาการผลิตโคมล้านนาด้วย แต่โครงการนี้ยังเป็นโครงการ เริ่มต้นเท่านั้น กำลังระดมทุนเพื่อจัดสร้าง ซึ่งคาดว่าจะแล้วเสร็จในเร็วๆ นี้

สรุปได้ว่า ชุมชนเมืองสาทรมีการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการทำโคมล้านนาไว้อย่างเหนียวแน่น ผ่าน แม่ครูสู่ลูกหลาน คนในชุมชนและผู้สนใจทั่วไป จนกลายเป็นชุมชนที่มีชื่อเสียงในการทำโคมล้านนาจนถึง ปัจจุบัน ปัจจัยสำคัญ คือ การรักษาตลาด และรูปแบบของโคมล้านนาแบบดั้งเดิมไว้ ในขณะเดียวกันก็ สร้างสรรค์ตลาดและรูปแบบใหม่ที่หลากหลายแตกต่างกันให้เหมาะสมกับยุคสมัย เพื่อสร้างคุณค่าและมูลค่า ให้เหมาะสมกับการนำไปใช้ในเทศกาล สถานที่ พิธีกรรมต่างๆ โดยผ่านกระบวนการอนุรักษ์และถ่ายทอด จากการบอกเล่าด้วยวาจา การสาธิต การปฏิบัติจริง การถ่ายทอดโดยใช้สื่อสมัยใหม่เข้ามาช่วย และการ บันทึกเป็นหนังสือ ดำรงไว้เป็นลายลักษณ์อักษร เป็นต้น นอกจากนั้น การจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ชุมชน การจัด ทำหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนวัดเมืองสาทรและศูนย์ศิลปวัฒนธรรมวัดเมืองสาทร

2. ชุมชนปฏิบัติในการจัดการความรู้การผลิตหัตถกรรมสร้างสรรค์ทางวัฒนธรรม ของชุมชนเมืองสาทร

การวิเคราะห์ผลจากการสัมภาษณ์ชุมชนปฏิบัติในการผลิตหัตถกรรมสร้างสรรค์ทางวัฒนธรรมของ ชุมชนเมืองสาทร ตำบลหนองหอย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่จากปราชญ์ชาวบ้าน 2 คน ผู้นำชุมชน ผู้นำ ทางศาสนา ผู้นำกลุ่มผู้ผลิตโคมล้านนา 13 คน ผู้ประกอบการโคมล้านนา 4 คน ประชาชนผู้ผลิตโคมล้าน นา 10 คน พบรายละเอียดของการสืบทอดภูมิปัญญาการผลิตโคมล้านนาของชุมชนเมืองสาทร ดังต่อไปนี้

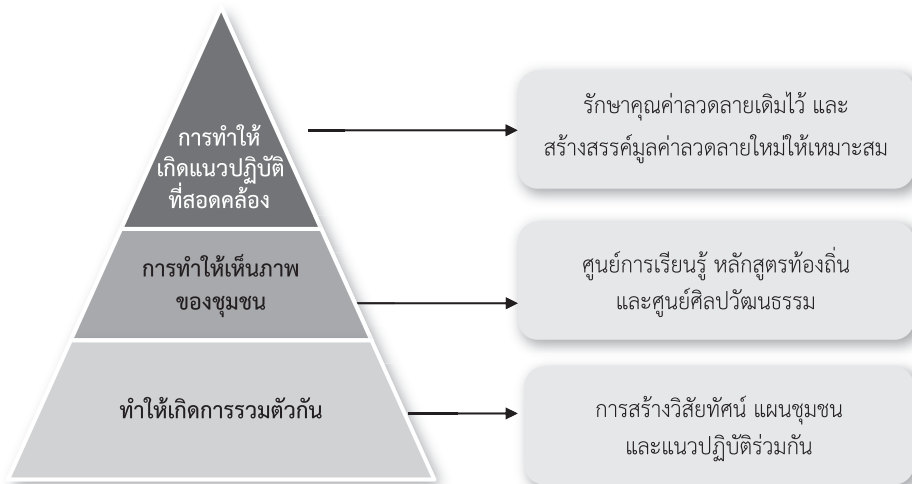
1) การทำให้เกิดการรวมตัวกัน ในอดีตการสืบทอดการผลิตโคมล้านนาจะเริ่มจากการเรียนรู้ ของคนในครอบครัวก่อน คือ จากพ่อแม่ไปสู่ลูก หลาน ชุมชนเมืองสาทรมีการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับเรื่อง ราวของการผลิตโคมล้านนาในทุกด้าน ตั้งแต่กระบวนการเลือกไม้ เหล่าไม้ กระดาษ จนถึงขั้นตอนการ ประดิษฐ์เป็นโครงโคม โดยผู้สืบทอดความรู้โคมล้านนาเป็นเยาวชนรุ่นใหม่ที่มีความสนใจ มาเรียนรู้ด้วยความ สนุกพอใจของตนเอง ปราชญ์หรือครูภูมิปัญญาเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้โดยการใช้วิธีการบอกเล่า และการทำให้

ดูเป็นแบบอย่าง และให้เยาวชนได้จดจำกันแล้วปฏิบัติตาม หรือบางส่วนอาจมีการจัดวิธีการ/กระบวนการประดิษฐ์ไว้อย่างคร่าวๆ มีการถ่ายทอดจากประสบการณ์จากรุ่นพี่สู่รุ่นน้อง ปลูกฝังจากรุ่นสู่รุ่นโดยการสร้างอุดมการณ์เพื่อการนำไปสู่การอนุรักษ์การผลิตโคมล้านนา การสืบทอดลักษณะนี้ เป็นแบบการบอกเล่าด้วยวาจา การสาธิตให้ดู และลงมือปฏิบัติจริง ปัจจุบันลวดลาย หรือรูปแบบของโคมที่คิดได้ใหม่ ก็จะเป็นความลับของคนในครอบครัวเพราะกลัวว่าจะมีคนอื่นนำลวดลาย รูปแบบที่คิดไว้ไปทำขายแข่ง ดังคำพูดของแม่บัวไหล คณะปัญญาที่กล่าวไว้ว่า “มีหลายคนที่มาที่ร้านแม่ มาดูโคม ดูลวดลาย รูปแบบโคม แม่ก็ไม่ได้คิดอะไร แต่เมื่อเรียนรู้แล้ว เขาก็เอาไปทำขาย แต่บอกว่าเขาคิดลวดลาย รูปแบบเอง ซึ่งต่อมา แม่ก็ต้องระวังมากขึ้น มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรว่าทำโคมแบบไหนไว้บ้าง ร้านอื่นๆ เขาก็หวงของเขาเหมือนกัน ถ่ายรูปโคมของเขาไม่ได้” (Kanapunya, 2017)

2) การทำให้เห็นภาพของชุมชน การผลิตโคมล้านนาของชุมชนเมืองสาทร ในปัจจุบันมีการปรับเปลี่ยนอุปกรณ์ รูปแบบ/ขั้นตอน กระบวนการประดิษฐ์ เพื่อให้เกิดความเหมาะสมในเรื่องของอุปกรณ์เวลาในการประดิษฐ์ โดยการประยุกต์และดัดแปลง เพื่อให้ผลิตทันกับความต้องการของตลาด แต่ยังคงเน้นรูปแบบและลวดลายแบบโบราณ ส่วนลวดลายใหม่ๆ ที่คิดขึ้นจะถ่ายทอดให้กับคนในครอบครัวเท่านั้น นอกจากนั้น ในปัจจุบันมีผู้เรียนรู้และผลิตโคมล้านนาเพิ่มขึ้น แต่ยังขาดเครือข่ายการผลิตโคมล้านนา หรือภูมิปัญญาล้านนา เพราะต่างคนต่างทำ ต่างคนต่างอนุรักษ์ เพราะมีเรื่องธุรกิจเข้ามาเกี่ยวข้อง ดังนั้นเพื่อความยั่งยืนของชุมชนที่ผลิตโคมล้านนาควรมีการประสานงาน ร่วมมือ ร่วมใจ ร่วมแรงในการอนุรักษ์และสืบสานการผลิตโคมล้านนากับชุมชนอื่นๆ หรือผู้ผลิตอื่นๆ เพื่อให้เกิดความสนิทสนมคุ้นเคยในการทำงานร่วมกัน ทั้งเยาวชนที่เข้ามาเรียนรู้และผู้สนใจ มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันทั้งในเรื่องของรูปแบบ ลวดลาย ไม้ไฟ กระดาษ ขั้นตอนการประดิษฐ์ จนเกิดเครือข่ายการเรียนรู้การผลิตโคมล้านนาและพยายามสร้างฐานการเรียนรู้ให้เกิดเป็นเครือข่ายมากขึ้น (Phrakhru Rattanachaitam, 2017)

3) การทำให้เกิดแนวปฏิบัติที่สอดคล้องต้องกัน การผลิตโคมล้านนาไม่ได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนจากหน่วยงานต่างๆ ในพื้นที่ เนื่องจากเรื่องอำนาจเขตการปกครอง เพราะชุมชนเมืองสาทรซึ่งอยู่ในเขตตำบลหนองหอย แต่อยู่ในเขตการปกครองของเทศบาลนครเชียงใหม่ ทำให้เทศบาลตำบลหนองหอยไม่สามารถให้งบประมาณในการอุดหนุนการอนุรักษ์และสืบทอดการผลิตโคมล้านนาได้ ส่วนเทศบาลนครเชียงใหม่ก็มีพื้นที่รับผิดชอบมาก ก็ไม่สามารถดูแลเรื่องงบประมาณให้แก่ชุมชนเมืองสาทรในเรื่องการอนุรักษ์และสืบทอดการผลิตโคมล้านนาได้ แต่ทั้งนี้ก็ยังมีการเอกชนและสถานศึกษามากมายทั้งในเขตจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดอื่นๆ ได้เชิญแม่ครูบัวไหล คณะปัญญา และพ่อครูแม่ครูจากชุมชนเมืองสาทรไปสาธิตการประดิษฐ์โคมล้านนาบ่อยครั้ง แต่การสาธิตการผลิตโคมล้านนาในสถานที่ต่างๆ นั้น ส่วนมากจะเป็นการสาธิตการผลิตโคมล้านนาในรูปแบบพื้นฐานเท่านั้น เนื่องจากหาวัสดุง่าย ทำง่ายไม่ซับซ้อน และใช้เวลาเรียนไม่นาน ส่วนรูปแบบโคมล้านนาที่ท้าทาย เช่น โคมแปดเหลี่ยม โคมไห หรือโคมที่คิดขึ้นใหม่ พ่อครูแม่ครูแต่ละท่านก็ยังปิดบังข้อมูลเอาไว้เพื่อประโยชน์ทางการค้า (Boonmee, 2017)

สรุปได้ว่า ลักษณะของชุมชนปฏิบัติของการสืบทอดการผลิตโคมล้านาของชุมชนเมืองสาทรนั้น เริ่มจากบุคคลถ่ายทอดให้กับคนในครอบครัว ซึ่งจะเป็นลายรูปแบบที่สำคัญหรือคิดขึ้นใหม่ ส่วนการสอนการผลิตโคมเพื่อขยายไปสู่ชาวบ้านในชุมชนเมืองสาทร นักเรียน นักศึกษา และผู้สนใจทั่วไปรวมถึงชาวต่างชาติ นั้น มักจะเป็นรูปแบบ ลวดลายโบราณที่เป็นที่รู้จักทั่วไปเท่านั้น ชุมชนเมืองสาทรถือว่าเป็นแหล่งเรียนรู้ สาธิต ฝึกปฏิบัติในการทำโคมล้านา จึงสรุปได้ว่า การอนุรักษ์และสืบทอดการผลิตโคมล้านาของชุมชนเมืองสาทรมีการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการทำโคมล้านาไว้ได้อย่างเหนียวแน่น จนกลายเป็นชุมชนที่มีชื่อเสียงในการทำโคมล้านาจนถึงปัจจุบัน ปัจจัยสำคัญ คือ การรักษาลวดลาย และรูปแบบของโคมล้านาแบบดั้งเดิมไว้ ในขณะเดียวกันมีการสร้างสรรค์ลวดลายและรูปแบบใหม่ๆ หลากหลาย แตกต่างให้เหมาะสมกับยุคสมัย เพื่อสร้างคุณค่าและมูลค่าให้เหมาะสมกับการนำไปใช้ในเทศกาล สถานที่ พิธีกรรมต่างๆ ส่วนการสืบทอดการผลิตโคมล้านาของชุมชนเมืองสาทรนั้น เริ่มจากแม่ครัวบัวไหล คณะปัญญาถ่ายทอดให้กับคนในครอบครัว ขยายไปสู่ชาวบ้านในชุมชนเมืองสาทร นักเรียน นักศึกษา และผู้สนใจทั่วไปรวมถึงชาวต่างชาติ ชุมชนเมืองสาทรจึงเป็นแหล่งเรียนรู้ สาธิต ฝึกปฏิบัติในการทำโคมล้านา การสืบทอดการทำโคมล้านาของชุมชนเมืองสาทรจึงเป็นลักษณะ “ได้ดู ได้รู้ ได้ปฏิบัติ” แต่รูปแบบโคมใหม่ๆ ที่แต่ละคนคิดได้ ก็จะปิดเป็นความลับเพื่อประโยชน์ทางการค้าของตนเอง

แผนภูมิที่ 1 รูปแบบชุมชนปฏิบัติของชุมชนเมืองสาทร จังหวัดเชียงใหม่

3. ปัจจัยแห่งความสำเร็จแห่งชุมชนปฏิบัติของชุมชนเมืองสาตร ตำบลหนองหอย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

สำหรับการหาแนวทางในการอนุรักษ์และสืบทอดการผลิตโคมล้ำนาของชุมชนเมืองสาตรที่ได้จากการสัมภาษณ์ ร่วมกับการสนทนากลุ่มกับปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน ผู้นำศาสนา ผู้ประกอบการ ผู้ผลิตโคมล้ำนา และผู้สืบทอดการผลิตโคมล้ำนา เพื่อระดมความคิดเห็นในการอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาการผลิตโคมล้ำนาของชุมชนเมืองสาตร ในการสนทนากลุ่มนั้น ผู้วิจัยได้ประสานนางแสงหล้า ศรีสุวรรณ ประธานแม่บ้านชุมชนเมืองสาตร เพื่อนัดหมายตัวแทนของปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน ผู้นำศาสนา ผู้ประกอบการ ผู้ผลิตโคมล้ำนา และผู้สืบทอดการผลิตโคมล้ำนา จำนวน 21 คน เพื่อระดมความคิดเห็นในการอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาการผลิตโคมล้ำนาของชุมชนเมืองสาตร โดยหัวข้อการสนทนากลุ่ม ประกอบด้วย แนวทางการอนุรักษ์การผลิตโคมล้ำนา และแนวทางการสืบทอดการผลิตโคมล้ำนา หลังจากนั้น ผู้วิจัยได้ไปสัมภาษณ์ผู้ที่ไม่ได้เข้าร่วมสนทนากลุ่มอีกครั้ง เพื่อหาแนวทางในการการจัดการความรู้การผลิตสินค้าหัตถกรรมสร้างสรรค์ทางวัฒนธรรมของชุมชนเมืองสาตร อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่เพิ่มเติม ข้อมูลจากการประชุมกลุ่มและการสัมภาษณ์ สรุปได้ดังนี้

1) การจัดตั้งหรือสรรหาผู้ที่มีศักยภาพทางด้านผู้นำและมีส่วนร่วมในการเรียนรู้และสนใจเรื่องโคมล้ำนา ตลอดจนการแต่งตั้งหรือทำการเลือกคณะกรรมการร่วมกันเพื่อปรึกษาและวางแผน เพื่อหาแนวทางการอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาการผลิตโคมล้ำนาให้เป็นระบบมากยิ่งขึ้น ทั้งในเรื่องของการถ่ายทอดองค์ความรู้ การสื่อสาร การเผยแพร่ ประชาสัมพันธ์ อีกทั้งต้องมีการจัดสรรและวางวัตถุประสงค์หลักให้มีความชัดเจนมากขึ้นในเรื่องของการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการผลิตโคมล้ำนา คือ ต้องรักษารูปแบบ ลวดลายโบราณไว้ให้ได้ พระครูรัตนชัยธรรม เจ้าอาวาสวัดเมืองสาตร ท่านให้ความเห็นว่า “ตอนนี้ชุมชนเมืองสาตรผลิตโคมล้ำนาเป็นธุรกิจ แต่ละร้าน แต่ละคนที่ทำโคมล้ำนา ก็ต้องการขายสินค้าของตนเอง แต่ละร้านก็พยายามคิดประดิษฐ์ลวดลายของโคมอย่างหลากหลายมากขึ้น เพราะต้องการสร้างจุดเด่น และเอกลักษณ์ของร้าน ทำให้รวมตัวกันยาก แต่หลวงพ่อก็พยายามทำวัดเมืองสาตรให้เป็นสถานที่เรียนรู้การผลิตโคม ให้ทุกคนที่สนใจได้มาเรียนรู้ แต่ก็ไม่ใช่รูปธรรมนัก เพราะผู้รู้การทำโคมก็เปิดสอนในบ้านของตนเองอยู่แล้ว แต่ก็ไม่ใช่ไร เราต้องมีเป้าหมายร่วมกัน คือ รักษารูปแบบ และลวดลายโคมล้ำนาแบบโบราณไว้ ส่วนร้านไหนจะคิดรูปแบบและลวดลายใหม่ก็ไม่ใช่ไร ถือว่าช่วยกันพัฒนาให้คนรู้จักมากขึ้น ส่วนการถ่ายทอด ทางวัดก็ทำในรูปแบบของเว็บไซต์ หนังสือ ส่วนร้านจำหน่ายโคมก็มีเว็บไซต์ของตนเอง มีเฟซบุ๊ก มีการบันทึกลวดลายของตนเองเป็นลายลักษณ์อักษร หลวงพ่อก็เห็นว่าดี ช่วยกันรักษาไว้” (Phrakhru Rattanachaitam, 2017)

2) ควรจัดตั้งเป็นแหล่งการเรียนรู้ภูมิปัญญาการผลิตโคมล้ำนาของชุมชนที่เป็นศูนย์รวมของชุมชนจริงๆ ไม่ใช่เป็นของคนใดคนหนึ่ง หรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง จัดตั้งขึ้นเพื่อการอนุรักษ์และสืบทอดโคมล้ำนาจริงๆ ไม่ใช่การค้า อาจจะเริ่มจากศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านเมืองสาตรที่มีอยู่แล้ว หรือโรงเรียนวัดเมืองสาตร หรืออาจจะเริ่มจากศูนย์ศิลปวัฒนธรรมที่วัดเมืองสาตรกำลังจะจัดตั้งขึ้นให้เป็นแหล่งเรียนรู้การผลิตโคมล้ำนา หรือ

โรงเรียนนำความรู้ที่มีมาเผยแพร่และบูรณาการให้เข้ากับกิจกรรมการเรียนการสอนในสถานศึกษาให้เข้มข้นขึ้น ผนวกพร้อมกับหลักสูตรการเรียนรู้ตามที่กระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดไว้ หรืออาจมีการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น ในการเรียนรู้เรื่องการผลิตโคมน้ำนาประกวดในงานวิชาการต่างๆ และมีการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น มีการฝึกหัด ขั้นตอน/ระเบียบวิธี การปฏิบัติให้กับผู้ที่สนใจ มีใจรักและพร้อมที่จะรับการถ่ายทอด โดยเชิญครูภูมิปัญญาไป สอนในโรงเรียน หรือนำนักเรียนมาศึกษาจากบ้านหรือร้านโคมน้ำนามีค่าตอบแทนผู้สอน เพราะคนที่สอนก็ จะไม่เสียเวลาในการทำงาน หรือขายโคมด้วย ซึ่งประเด็นหลังมีความเป็นไปได้มากกว่าประเด็นแรก ดังคำพูด ของแม่ครูแสงหล้า ศรีสุวรรณกล่าวว่า “อยากให้ชุมชนมีการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้การทำโคม เพราะไม่ใช่แค่เพียง คนในชุมชน จะได้ความรู้และเทคนิคการทำโคมในรูปแบบดั้งเดิมและสมัยใหม่มาถ่ายทอดให้คนในชุมชน ด้วยกันแล้ว นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างชาติก็จะได้มาเรียนรู้ด้วย” (Srisuwan, 2017)

3) คนในชุมชนควรร่วมกันสร้างชุมชนให้เกิดความตระหนักในการอนุรักษ์การผลิตโคมน้ำนา ว่าเป็นภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของชุมชน ต้องช่วยกันรักษาคุณค่าและสร้างมูลค่าจากภูมิปัญญาการผลิต โคมน้ำนาให้ได้ สิ่งสำคัญคือ ต้องรักษารูปแบบ ลวดลายดั้งเดิมไว้ให้ได้ ส่วนการพัฒนาปรับเปลี่ยน ก็เป็นความคิดสร้างสรรค์ของแต่ละคน ซึ่งจะมีส่วนช่วยเพิ่มช่องทางในการจำหน่ายโคมได้มากขึ้น ดังนั้น ชุมชนควรตระหนักเป็นอย่างยิ่งในเรื่องของคุณค่าที่ได้รับการสืบทอดของศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาการผลิต โคมน้ำนา จำเป็นต้องสร้างให้เกิดความรักและความหวงแหน ผู้นำและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องควรนำภูมิปัญญา การผลิตโคมน้ำนาที่สวยงามเข้าไปสู่จิตใจของกลุ่มสมาชิกและคนในสังคม ดังคำพูดของคุณชูลี แรมวงศ์ ที่กล่าวว่า “ปัจจุบันเยาวชนรุ่นใหม่ไม่ค่อยสนใจการทำโคมเท่าไร ถึงแม้จะมีนักเรียน นักศึกษาจากสถาบัน ต่างๆ เข้ามาศึกษาวิธีการผลิตโคม แต่พวกเขามาเพราะต้องมา ต้องทำโครงการ รายงานส่งครูอาจารย์เท่านั้น ไม่ได้สนใจที่จะเรียนรู้เพื่อทำอย่างจริงจัง เพราะรายได้น้อย และยิ่งปัจจุบันราคาวาสุดในการทำโคมสูงขึ้น ทางร้านก็ไม่กล้าที่จะขึ้นราคา เพราะกลัวจะเสียลูกค้า” (Ramwong, 2017)

แนวทางในการสืบทอดการผลิตโคมน้ำนา

1) ผู้ร่วมสนทนากลุ่มมีความเห็นร่วมกันว่า ปัจจุบันชุมชนเมืองสาทรยังขาดความร่วมมือจากเทศบาล นครเชียงใหม่และเทศบาลตำบลหนองหอย ซึ่งเป็นหน่วยงานภาครัฐในพื้นที่ และยังไม่มีการให้ความร่วมมือ ในการที่จะอำนวยความสะดวกเรื่องงบประมาณสนับสนุนในการเผยแพร่ หรือการจัดการเรียนรู้ เช่น การนำ นักเรียน นักศึกษาเข้ามาศึกษาดูงาน การจัดแสดงการผลิตโคมน้ำนาสู่สังคม การจัดงานเพื่อประชาสัมพันธ์ และเผยแพร่ ทำให้คนที่มาศึกษา สืบทอดคือคนที่สนใจการทำโคมน้ำนาจริงๆ หาข้อมูลด้วยตนเอง ทำให้ การผลิตโคมน้ำนาอยู่ในวงแคบ ไม่เป็นที่รู้จักของคนทั่วไปมากนัก ในเรื่องนี้นางธราภรณ์ พงษ์ไทย นักพัฒนา ชุมชนเทศบาลหนองหอย ให้ความเห็นว่า “เนื่องจากเรื่องอำนาจเขตการปกครอง เนื่องจากชุมชนเมืองสาทร ที่อยู่ในเขตตำบลหนองหอย แต่อยู่ในเขตการปกครองของเทศบาลนครเชียงใหม่ โดยเทศบาลตำบลหนอง หอยจึงไม่สามารถให้งบประมาณในการอุดหนุนการอนุรักษ์และสืบทอดการผลิตโคมน้ำนาได้ ส่วนเทศบาล

นครเชียงใหม่ก็มีพื้นที่รับผิดชอบมาก ก็ไม่สามารถดูแลเรื่องงบประมาณให้แก่ชุมชนเมืองสาทรในเรื่องการอนุรักษ์และสืบทอดการผลิตโคมล้านนาได้” (Phongthai, 2017)

2) หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว ควรช่วยเหลือในการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อต่างๆ มีแนวทางการเผยแพร่ ประชาสัมพันธ์ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นสื่อสิ่งพิมพ์ เช่น การจัดทำหนังสือรวบรวมภูมิปัญญาการผลิตโคมล้านนา โดยในหนังสือประกอบไปด้วย ประวัติความเป็นมาของโคมล้านนา ลักษณะ ชนิด รูปแบบ ลวดลาย ขั้นตอนวิธีการประดิษฐ์โคมล้านนาที่ละเอียดและสมบูรณ์ รวบรวมปราชญ์และครูภูมิปัญญาการผลิตโคมล้านนาที่มีความรู้ความสามารถ บุคคลที่เกี่ยวข้องกับการผลิตโคมล้านนาและหนังสือต้องมีการจัดจำหน่ายตามร้านหนังสือทั่วไป เพื่อให้ผู้สนใจได้มีโอกาสในการศึกษาและทำความรู้จักกับการผลิตโคมล้านนาได้ลึกซึ้งมากกว่าเดิม การเผยแพร่ทางสื่อออนไลน์ เว็บไซต์ เพื่อให้ผู้ที่สนใจได้เข้ามาทำการสืบค้นและเรียนรู้เรื่องโคมล้านนา หรือทางวิทยุโทรทัศน์ก็จะเป็นการกระตุ้นเตือนให้เกิดความสนใจในการเรียนรู้เพิ่มมากขึ้น แล้วจึงเดินทางมายังชุมชนเมืองสาทรเพื่อศึกษาการประดิษฐ์ ซึ่งเป็นการเผยแพร่ทางสาธารณชนอีกทางหนึ่ง

3) การจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเป็นส่วนหนึ่งที่จะช่วยให้การสืบทอดการผลิตโคมล้านนายังคงเป็นเอกลักษณ์และภูมิปัญญาของบรรพชนคนเมืองสาทรไว้ ในเรื่องนี้ครูวัลย์ลักษณ์ แสงสิงห์ ได้ให้ความเห็นไว้ว่า “โรงเรียนวัดเมืองสาทรตระหนักความสำคัญในเรื่องนี้มาก จึงได้จัดทำหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนขึ้น เนื้อหาหลักสูตรครอบคลุมภูมิปัญญาของชุมชนเมืองสาทรทั้งหมด ได้แก่ การทำโคมล้านนา การทำผางประทีป การตัดตุ้ง การถักข้าว เป็นต้น นักเรียนจะได้ร่วมกิจกรรมบูรณาการเรียนรู้ภูมิปัญญาก่อนเทศกาลต่างๆ จะเกิดขึ้น เด็กนักเรียนและครูจะเชิญครูภูมิปัญญามาร่วมสาธิตทำการสอนให้แก่นักเรียน นักเรียนได้รู้ ได้เห็น และได้ปฏิบัติ จนสามารถทำได้ นอกจากนั้น ยังมีกรขยายความรู้ให้แพร่หลายมากขึ้นจากการไปแข่งขันทักษะทางวิชาการในสถานที่ต่างๆ” (Sangsing, 2017)

บทสรุป

การจัดการความรู้การผลิตสินค้าหัตถกรรมสร้างสรรค์ทางวัฒนธรรมของชุมชนเมืองสาทร อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่จากการสนทนากลุ่มและสัมภาษณ์ พบว่า ควรมีคณะกรรมการเพื่อกำหนดเป้าหมายในการอนุรักษ์และสืบทอดการผลิตโคมล้านนาของชุมชน ควรมีการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้เพื่อการอนุรักษ์และสืบทอดการผลิตโคมล้านนา อาจจะเริ่มที่วัดเมืองสาทรหรือโรงเรียนเมืองสาทรมีแผนพัฒนาเพื่อมีให้องค์ความรู้ในเรื่องของการผลิตโคมล้านนาสู่ญาติ ควรมีการรวบรวมและนำองค์ความรู้มาบูรณาการกับการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในสถานศึกษาให้เข้มข้นมากขึ้น จัดทำหลักสูตรท้องถิ่นให้กับเยาวชน และผู้ที่สนใจ และจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันภายในชุมชนระหว่างผู้ผลิต ผู้ค้า เพิ่มการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อต่างๆ รวมถึงเพิ่มกิจกรรมเพื่อการตระหนักรู้และจิตสำนึกในการร่วมกันสืบสานสืบทอดภูมิปัญญาการผลิตโคมล้านนาให้แก่เยาวชนและประชาชนต่อไป

References

- Boonaon, S. (2017). *Interview*. June, 7.
- Boonmee, U. (2017). *Interview*. August, 22.
- Changkaoprom, T. (2017). *Interview*. November, 1.
- Chomphurat, J. (2017). *Interview*. November, 1.
- Juntachai, P. (2010). *Cost and return on investment of Lanna lanterns: A case study in Mueang Sart Community, Tambon Nong Hoi, Amphoe Mueang Chiang Mai*. Thesis Master. Chiang Mai University.
- Kanapunya, B. (2017). *Interview*. November, 1.
- Mahawan, R. (2017). *Interview*. November, 1.
- Na thalang, E. (2003). *Local Wisdom and Management*. Bangkok: Amarin Press.
- Nikamanon, P. (1992). *Research Report for Knowledge and Knowledge Transfer in Rural Thailand*. Bangkok: Srinakharinwirot University.
- Phongphit, S. (1993). *Back to the Root*. Bangkok: Thienwan Press.
- Phrakhr Rattanachaitham. (2017). *Interview*. August, 22.
- Pongthai, Thadaporn. (2017). *Interview*. August, 22.
- Peuchthonglang, P. & Namwongprom, A. (2014). Creative Economic Development Model of Lanna Lantern Manufacturers at muang Sart Community in muang District, Chiang Mai Province. *Journal of Community Development and Life Quality*, 1(3), 129-139.
- Peuchthonglang, Y. & Peuchthonglang, P. (2017). Lanna Lanterns: Traditional Production Formats and New Designs for Business. 43(2), *Journal of Social Sciences and Humanities* 187-216.
- Plessis, M.du. (2008). The strategic Drivers and Objectives of Communities of Practice as Vehicles for Knowledge Management in Small and Medium Enterprises. *International Journal of Information Management*. 28. 6167.
- Ramwong, C. (2017). *Interview*. August, 22.
- Ramwong, C. (2017). *Interview*. November, 1.

- Rujipardpronpong, V. (2007). A Local Wisdom Transmission and the Community Economy Promotion: Case Study on the Production of Sticky Rice in Bamboo in Prangam Community Nakhonpathom Province. Thesis Master. Silpakorn University.
- Sangsing, W. (2017). *Interview*. August, 22.
- Srisuwan, S. (2017). *Interview*. August, 22.
- Sriwichai, S. (2007). *Learning plan of basic skill work in additional subject by using Lanna local wisdom, Chiang Mai University Demonstration School*. Vocational Education. Chiang Mai University.
- Sunanthasil, S. (2017). *Interview*. November, 1.
- Suwanthamalee, T. (2017). *Interview*. November, 1.
- Thipayarat, V. (1992). *History of Lanna Laterns*. Thainews.
- Varit, S. (2002). *Rotation Lantern's Local Wisdom of Chiang Mai Province*. Thesis Master. Chiang Mai University, Chiang Mai, Thailand.
- Wasi, P. Management of Thai Wisdom for Development. *Journal of Development Community*. 1(5): 21-25.
- Wat Muang Sat. (2008). Lanna Lantern Making. Retrieved January 10, 2017, from <http://www.watmuangart.com/khomlanna.php>.
- Wenger, E.C. & Snyder, W.M. (2000). Communities of Practice: The Organizational Frontier. *Harvard Business Review*. January-February, 139-145.
- Yonij, Annop. (2010). *Lanna Lantern Making*. Retrieved February 14, 2017, from <http://www.watmuangart.com/khomlanna.php>.